

The Night Time is the Right Time: A Selichot Chronology

Leib Zalesch – EDOS – Elul 5753

(1) תלמוד בבלי מסכת יבמות דף עב עמוד א

תנו רבנן: כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה, שנאמר: (שמות יב), "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור" וגו'. מאי תלמודא? הא קא משמע לן, דעת רצון מילתא היא.

(2) תלמוד בבלי מסכת יבמות מט עמוד ב

מנשה הרג את ישעיה ... אמר רבא: מידן דייניה וקטליה, אמר ליה ... משה רבך אמר (דברים ד), "מי כה' אלקינו, בכל קראנו אליו; ואת אמרת (ישעיהו נה), "דרשו ה' בהמצאו!" ... אמר ישעיה: ידענא ביה דלא מקבל מה דאימא ליה, ואי אימא ליה אישוייה מזיד, אמר שם איבלע בארזא. אתיוה לארזא ונסרוה, כי מטא להדי פומא נח נפשיה, משום דאמר: (ישעיהו ו), "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב." מכל מקום, קשו קראי אהדדי! ... "דרשו ה' בהמצאו" – הא ביחיד, הא בצבור. ויחיד, אימת? אמר רב נחמן, אמר רבה בר אבוח: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

(3) רמב"ם הלכות תשובה פרק ג הלכה ד

... לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה, שנאמר, "וצדיק יסוד עולם" – זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו. ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום.

(4) שולחן ערוך אורח חיים סימן תקפא סעיף א

נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים.

(5) מגן אברהם סימן תקפא סעיף קטן א

באשמורת – מפני שהקב"ה שט בי"ח אלף עולמות, ובסוף הלילה שט בעולם הזה, והוא עת רצון (הגהות מיימוניות). ועיין מה שכתב סימן א':

(6) שולחן ערוך אורח חיים סימן א סעיף ב

המשכים להתחנן לפני בוראו, יכוין לשעות שמשנתנות המשמרות, שהן בשליש הלילה, ולסוף שני שלישי הלילה, ולסוף הלילה, שהתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות – רצויה.

(7) מגן אברהם סימן תקסא סעיף קטן ה

דרך קריאה – ... אין לומר קודם חצות לילה שום סליחות, ולא י"ג מדות, בשום פנים, לעולם, חוץ מביה"כ (הכוונות דף ה'):

(8) מגן אברהם סימן א סעיף ד

המשכים – המקובלים האריכו בענין תפלת חצות. וברקנטי פרשת בראשית פרק כ, וזה לשונו: "ויש אומרים זמן בקשת רחמים הוא סוף הלילה, ואני אכריע כי בחצות ראוי לבקש רחמים על כ"י ועל בניה" כו', "ובסוף הלילה יבקש צרכיו, ובקשה זו צריכה בנפילת אפים, "ע"כ. ועיין סימן קל"א סעיף ב. ובגמרא דילן לתירוץ הראשון דנתן סימן לאמצעות דאמצעותא והיינו חצות, משמע דעת רצון הוא, ולתירוץ השני לא משמע כן. ועיין בזוהר ויקהל ע' שמ"ב, דלעולם חשבינן הלילה ל"ב שעות, הן בקיץ, הן בחורף, אף על גב דלענין תפלה אינו כן, כמו שכתב סימן רל"ג, וכן כתב שערי ציון:

9) שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן קה

בענין סליחות כשיש אונס שלא יוכלו לומר באשמורת ובחצות, י"ט אלול **תש"כ** (1960).
מע"כ ידידי הרב הגאון מוהר"ר אפרים בערמאן שליט"א.

A. Framing the Question

הנה בדבר אמירת סליחות במקום שיראים ללכת בשעה מאוחרת בלילה, אם רשאי לומר איזה שעות מקודם חצות.

B. A Disputed Attempt to Recast Place and Community as Sufficient **עת רצון**

וכתר"ה [וכבוד תורתו הרב] רוצה לדון: דכיון דהטעם שאומרים באשמורת הוא משום שאז הוא עת רצון – כדאיתא במגן אברהם ריש סימן תקפ"א – אם כן, הא, בצבור, ובבית הכנסת, הוא עת רצון **לעולם**, כדאיתא בברכות דף ח' וביבמות דף מ"ט!
אבל, לעניינות דעתי – אף שלכאורה דבר נכון אמר כתר"ה – הרי חזינן –
■ שגם **הצבור** אמרו סליחות באשמורת;
■ וגם, הא **בעשרה ימים** מראש השנה עד אחר יום הכפורים הוא עת רצון אף ליחיד, כמפורש ביבמות שם דף מ"ט – ומכל מקום, אף בעשרת ימי תשובה, אומרים סליחות באשמורת!

C. A Rejected Connection From Pre- to Post-**ראש השנה**

ואין לומר שהוא אידי דהסליחות שקודם ראש השנה –
שצריך לומר באשמורת ליחיד, שאין לו עת רצון אלא באשמורת,
– הנהיגו אף לצבור לומר באשמורת
– ולכן גם בעשרת ימי תשובה, לא שינו מהימים שמתחלה;
דהא, הרמב"ם לא כתב שאומרים סליחות קודם ראש השנה, אלא רק בעשרה ימים אלו!

D. The Rambam's Preference for Early-Morning Selichot [אשמורת] ...

וגם כן כתב, "ונהגו כולם לקום בלילה להתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום", ומשמע שהוא באשמורת ולא כל הלילה, מדאמר "לקום בלילה" ו"עד שיאור היום", שלשון זה שייך רק באשמורת, קודם עלות השחר, שאז הוא עת רצון!

E. ... Does Not Negate the Permissibility of **חצות** ...

ואף ששמע שהוא הרבה אחר **חצות**, מכל מקום, מסתבר שלא בא לְמַעַט מחצות, מטעם שגם בחצות הוא עת רצון, כדהביא כתר"ה מיבמות דף ע"ב,

F. ... But is Given as a Practical Consideration Because **חצות** is Harder ...

אבל לא נהגו לקום בחצות מצד הטרחה, אלא איזה זמן קצר קודם שיאור היום, שאין זה טירחה גדולה, משום שהוצרכו לקום לתפלה בעוד זמן קצר, שרובן היו מתפללין תיכף כשהאיר היום.

G. ... Notwithstanding the Fact that Even the Rambam Does Have His Limitations ...

אבל אם לא היה כלל קפידא באיזה זמן בלילה, לא היה לו להרמב"ם למינקט לשון "לקום" ו"עד שיאור היום", דהרי יכולין לומר גם בתחלת הלילה אחר תפלת ערבית.
אלא, ודאי שהוא קפידא דוקא בעת רצון שבלילה בעצם, שהוא באשמורת;
אבל מכיון שמצינו בגמרא שגם חצות הוא עת רצון,
מוכרחין לומר שהקפידא הוא מחצות ולהלן – ולא מתחלה –
ונמצא, שבכל אופן, הוצרכו לקום;
לכן נהגו באופן שאינו טירחה כל כך, שהוא זמן קצר קודם התפלה דשחרית.

H. ... Which Work Within the Overall Framework of the Imposition of **עַת רִצּוֹן**

הרי חזינו שלענין מנהג דסליחות לא סגי בעת רצון ***דצבור** ***ובית הכנסת** ועת רצון *****דעשרת ימי תשובה** – אלא צריך גם עת רצון מצד ******הזמן של הלילה**, שהוא מחצות ולהלן. וגם צריך עת רצון ***דבית הכנסת**, כמפורש ברמב"ם; וגם עת רצון ***דצבור**, שסתם בית הכנסת הוא בצבור, וגם הא מתירין לאבל לילך לבית הכנסת בערב ראש השנה שמרבים בסליחות, ואם לא היה צריך צבור, לא היו מתירין לאבל! וגם בלא זה, הא צבור צריך, בשביל אמירת י"ג מדות. על כל פנים, חזינו שהקפידא לומר דוקא באשמורת, והוא הדין מחצות, ולא קודם חצות, אף שהוא בצבור ובבית הכנסת.

I. Excursus: The Magen Avraham's Exception – **בבית הכנסת or ביום הכפורים**

ובדבר המגן אברהם סימן תקס"ה סעיף קטן ה שכתב "ואין לומר, קודם חצות לילה, שום סליחות, ולא י"ג מדות, בשום פנים, לעולם, חוץ **מביה"כ**", שבבאר היטב ובמשנה ברורה איתא שהוא "חוץ **מביום הכפורים**", וכתר"ה מסתפק, שמא הוא "חוץ מבית הכנסת?" – הנה ממה שכתב **מתחלה**, "אין לומר "האדרת והאמונה" בצבור כי אם ביה"כ, ששם **ודאי** הוא ביום הכפורים, מוכיח שגם הסיפא, גבי סליחות וי"ג מדות, נמי הוא ביום הכפורים. וגם אם הכוונה הוא בית הכנסת, היה לו למינקט "חוץ **מבביה"כ**" **בשני** בית"ן, ולא "מביה"כ" ב"בית" אחד. לכן, מוכרחין לומר שהכוונה הוא "חוץ מביום הכפורים" כדכתבו בבאר היטב ובמשנה ברורה.

J. Mitigating Ideal with Reality

אך, אם הוא באופן שאי אפשר מחצות ולהלן, ויתבטלו אותו הצבור מסליחות, יש להתיר **בגדר הוראת שעה** גם מתחלה. כי בדברים אלו אין מקור מגמרא, אלא הם מדברי רבותינו האחרונים על פי ספרי הקבלה, שמסתבר שאין בזה ענין איסור, אלא שאין מועילין בכח י"ג מדות שיש הבטחה שלא יחזרו ריקם – אלא כסתם תפלה. ולכן, **כדי שלא יתבטלו** מלומר סליחות, **שלא יהיה להצבור שום התעוררות לתשובה**, טוב יותר לומר אף מתחלה הוראת שעה. ואף, שאם אין להם כח כאמירת י"ג מדות, יש אולי לאסור להפסיק ב"ונקה", שהוא באמצע הפסוק, מצד "כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן." אבל מסתבר דלא מצד כח האמירה די"ג מדות מותר להפסיק שם, אלא משום כח הצבור, דניתן להם הרשות להפסיק כאן, ואין חלוק מתי אומרים.

K. The Best Next-Best Option

ואם אפשר, יכוונו **בשליש הלילה**, שלהמחבר בסימן א' סעיף ב' שטוב להתחנן בשעות שהמשמרות משתנות, שהתפלה רצויה אז, והוא שיטת הרא"ש ריש ברכות, והטור, ובשעת הדחק כזה יש לסמוך על זה. וצריך לחלק הלילה מצאת הכוכבים, עד עלות השחר, לג' חלקים, כדאיתא במחצית השקל סעיף קטן ד ובשערי תשובה בשם תשובת שב יעקב. ואם כן, הוא **בכאן ערך ט"ו או עשרים מינוטן (דקות) אחר התחלת שעה י"א להשעות של עתה בעירנו (11:15-11:20)** והוי זה שעה וארבעים מינוטן בערך קודם חצות.

L. Propriety of Selichot on Motzei Shabbat

ומה שכתב בשערי תשובה סימן תקפ"א, דבמוצאי שבת אסור לומר וידוי וסליחות עד אחר חצות, בשם מהר"מ זכותא, משום קדושת שבת – ועיין בסדור הריעב"ץ, דבמוצאי שבת לא היה מניח האר"י להתאבל על ירושלים. וכוונתו צריך לומר שהוא רק **עד חצות**, דהא, מתחילין לומר סליחות במוצאי שבת! אך, אולי כוונת האר"י הוא על **כל הלילה**, ורק על אמירת **תקון חצות** לא היה מניח, שהוא מיוחד רק על החורבן, ולא על סליחות שהוא לסליחת עונות ובקשת הצרכים גם כן, אף שמזכירין גם להתפלל על ירושלים.

אבל עד חצות, הא גם סליחות אין לומר גם כן, כיון שאינו איסור מדינא, דאחר השבת שוב הוא בדין חול מדינא, יש להתיר בשעת הדחק כזה, שאי אפשר אחר כך, ויתבטלו מלומר סליחות, ולא יהיה התעוררות לתשובה.
אבל צריך לפרסם ולהודיע שהוא רק הוראת שעה מפני הדחק, רק בשנה זו, ולשנה הבאה יאמרו סליחות בזמן.

M. Ranking the Night – שליש הלילה, חצות, אשמורת

והנה, להמחבר, שהוא בשיטת הרא"ש והטור, **ליכא שום מעלה בחצות**, והא דמפורש ביבמות דחצות הוא עת רצון, עיין במחצית השקל שם, מה שתירץ בעצמו, וגם עיין פירוש מהרש"א בחידושי אגדה ביבמות שם.
 ומכל מקום, סובר ד"נוהגין לומר סליחות באשמורת", **אלמא, דעדיף משליש הלילה** – אף שגם שליש הלילה הוא עת רצון – משום דבאשמורת איכא טעם המגן אברהם שהוא גם בב"ח ודרישה, מהא דבסוף הלילה **שט בעולם הזה**, שהוא עת רצון ביותר. **ולפי זה, עדיף באשמורת מבחצות!** ואם כן, אפשר דדוקא נקט הרמב"ם "לקום בלילה ולומר עד שיאור היום", שהוא רק זמן קצר קודם עלות השחר.
 אבל מצד המנהג שאנו רואין זה הרבה שנים עוד מדורות הקודמים, שהיו מקומות שאמרו בחצות, והוא משום שעל פי הקבלה שהביא המגן שברהם הוי חצות עת רצון טובא, והוכיח כן גם מגמרא דילן, עיין בדבריו בסימן א סעיף קטן ד, ובמחצית השקל.
 וכן, ודאי הוא לדידהו גם גמרא דיבמות, ולא ידחקו כתירוצי מחצית השקל.
 ולכן, סוברין **ששוה לעת רצון באשמורת**; לכן, מסתבר שגם להרמב"ם כן כדכתבתי לעיל.

ידידו מוקירו ומברכו בכוח"ט בסשצ"ג, משה פיינשטיין.

Rav Moshe Feinstein			
Denver, CO – Thursday, August 8-Friday, August 9, 2013			
Tzeit	8:48 pm		
End 1 st Mishmeret	11:34 pm	רא"ש, ש"ו, Shulchan Aruch OC 1:2, טור	
Chatzot	1:05 am	Yevamot 72a	But see Maharsha there
End 2 nd Mishmeret	2:07 am	רא"ש, ש"ו, Shulchan Aruch OC 1:2, טור	See Machatzit Hashekel
Ashmoret	4:05 am	Rambam Teshuva 3:4; Shulchan Aruch OC 581:1 – See MA	Better than Mishmarot – "סוף הלילה שט בעולם הזה"
Alot – End 3 rd Mishmeret	4:35 am	רא"ש, ש"ו, Shulchan Aruch OC 1:2, טור	

10) שו"ת יחווה דעת חלק א סימן מו

שאלה: מי שאינו יכול לקום באשמורת הבוקר לומר סליחות בכל ימי חודש אלול, האם רשאי להצטרף למנין האומרים סליחות בתחילת הלילה?
תשובה: הנה טעם המנהג שנהגו לומר סליחות דוקא באשמורת הבוקר ולא בתחילת הלילה, הוא על פי מה שמבואר בזוהר הקדוש פר' חיי שרה (דף קל"ב ע"ב): **שמשעות הבוקר מתעוררים חסדים בעולם**, כפי שנאמר, "יומם יצוה ה' חסדו". **ואילו משעת מנחה עד חצות הלילה מתעוררים מדות הדין**, ולכן בענין חורבן בית המקדש נאמר: "אוי לנו כי פנה יום, כי ינטו צללי ערב", פנה היום – שהוא מדת החסד, ומעת שנטו צללי ערב התעוררו הגבורות והדינים בעולם עד שגרמו לחורבן. **אולם משעת חצות לילה מתעוררים שוב החסדים ומדות הרחמים**, ולכן נעים זמירות ישראל דוד המלך אמר, "חצות לילה אקום להודות לך", שהיה קם בשירות ותשבחות ומזמורי תהלים להשי"ת, וכן אמר, "ובלילה שירה עמי". וראה עוד בזוהר הקדוש פר' יתרו (דף פ"ח סע"ב). גם רבינו האר"י בספר שער המצוות (פר' ואתחנן) הזכיר מענין התגברות הדינים בלילה. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף או"ח (סי' רל"ו סק"א). ובשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' כ"ה). ולכן אין ראוי לומר סליחות בתחילת הלילה, שהוא זמן התגברות מדות

הדין. וכן כתב רבינו האר"י בספר שער הכוונות (דרוש א' של ערבית, דף נ"ב ע"ד) בזו הלשון "ודע שבחצות הלילה הראשון אין לומר כלל שום סליחות ולא להזכיר י"ג מדות" ע"כ.

והגאון המקובל רבי משה זכות, בתשובה (סי' ל'), הסביר הדברים ביתר שאת, ובטוב טעם ודעת, על פי הקבלה, **ושלל בכל תוקף את אמירת הסליחות בחצי הראשון של הלילה**, כי אז הוא עת התגברות הדינים, מדבר באופל יהלוק, ובהזכרת הסליחות וי"ג מדות הרחמים של ויעבור, באותה שעה אנו נראים כמתגרים בהם ומבקשים למנוע פעולתם, ומעוררים קנאה מכחות הדין נגדנו, ונמצאנו משיגים מטרה הפוכה, וכל מי שיש לו מושג מתורת הח"ן, יודע ומבין שהעושה כן בשעות הלילה הוא קרוב להיות מקצץ בנטיעות, **ולכן אין לומר סליחות אלא או ביום או באשמורת הבוקר מחצות הלילה ואילך**, שנאמר, "יומם יצוה ה' חסדו". ועל ידי סליחות וי"ג מדות הרחמים, זוכים לשפע חסדי ה' שיכנס לנו לפנינו משורת הדין, וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לומר הסליחות באשמורת הבוקר. ולכן המנהג שנהגו בקצת מקומות לומר סליחות בתחילת הלילה הוא מנהג רע ומר, **ישתקע הדבר ולא יאמר**, וראוי לגדולי הדור לגעור בהם ולבטל מנהגם, כי מנהגם זה בטעות יסודו ואין לו משען ומשענה. וכל מארי דרזין המחזיקים במעוז תורת הקבלה אוסרים אותו בהחלט, ועל פיהם יקום דבר, כי רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם עכ"ל.

וכן פסק **המגן אברהם** (בסימן תקס"ה סק"ה) בשם האר"י ז"ל, ש"אין לומר קודם חצות לילה שום סליחות, ולא י"ג מדות, בשום פנים, לעולם", ע"כ. וכן פסק מרן **החיד"א** בספר ברכי יוסף (סי' תקפ"א סק"ב), ובספרו עבודת הקודש (קשר גודל, סי' י"ט אות י"א). וכן פסק הגאון **רבי חיים פלאג'י** בספר כף החיים (סי' ט"ז אות י"ג). וכן כתב בספר **שלמי צבור** (דף קמ"ט ע"ב). ובספר **מטה אפרים** (סי' תקפ"א סעיף כ'). ובמשנה ברורה (סי' תקס"ה סק"י"ב), עיין שם.

בספר "מקדש מלך" על הזוהר, פרשת ויקהל (דף קצ"ה ע"ב), הביא מה שכתב הרב מהר"ם די לונזאנו, שזמן תיקון חצות מתחיל **שעתיים לפני חצות לילה**, והביא ראיה לכך ממה שככת בזוהר שם: "משיריא תנינא אתמנא בארבע שעתי אחרנין, ולא אמרי שירתא בר תרי שעתי עד דאתפלג ליליא, ועאל קב"ה בגן עדן, ואילין אינון אבלי ציון דבכו על חורבן ביהמ"ק, ובשירותא דארבע שעתי אמצעיין פתחי ואמרי על נהרות בבל". וממה שכתב – "לא אמרי שירתא בר תרי שעתי עד דאתפלג ליליא" – מוכח שאומרים תיקון חצות בשתי שעות שקודם חצות לילה. וכמו שסיים הזוהר: ובשירותא דארבע שעתי אמצעיין פתחי ואמרי על נהרות בבל. אבל הרב מהר"י צמח הגיה בסוף לשון הזוהר הנ"ל: "ובשירותא דתרי שעתי אמצעיין פתחי ואמרי על נהרות בבל", כלומר, **בשתי שעות אחרונות של האשמורה השנייה**, וזהו מחצות לילה והלאה ועיין שם. ולפי דברי **המהר"ם די לונזאנו**, יש מקום לאמירת סליחות בשעתיים שקודם חצות לילה, **כדין תיקון חצות**. ובשלחן ערוך אורח חיים (סי' א סעיף ב): "המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשנתנות בהן המשמרות, שהם בשליש הלילה, ובסוף שני שלישי הלילה, ובסוף הלילה, שהתפלה שיתפלל באותן שעות על החורבן ועל הגלות רצויה". וכתב המגן אברהם, "בריקאנטי פרשת בראשית כתב, ויש אומרים שזמן בקשת רחמים הוא בסוף הלילה, ואני אכריע כי בחצות לילה ראוי לבקש רחמים על כנסת ישראל ועל בניה וכו', ובסוף הלילה יבקש צרכיו בנפילת אפיים" ע"כ. ולפי תירוץ הא' בגמרא (ברכות ג' ע"א), שנתן סימן לאמצעות דאמצעותא, דהיינו חצות, משמע שעת רצון הוא. ולתירוץ השני לא משמע כן" ע"כ.

והגאון בעל תבואות שור (ריש ברכות) השיג על המג"א מהגמ' ביבמות (ע"ב ע"א), ת"ר, כל אותם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה רוח צפונית בחצי הלילה, שנאמר, ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור, מאי תלמודא, הא קמ"ל דעת רצון מילתא היא. וע' בפירש"י שם. אלמא דלכ"ע חצות לילה עת רצון הוא, שלא יתכן לומר שהתירוץ השני של הגמ' חולק על הברייתא. וע' בברכי יוסף (סי' א' סק"ו). ובצל"ח (ברכות ג' ע"א). ובשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' א'). **ועל כל פנים, דעת האר"י ז"ל והמקובלים תכריע, שזמן תיקון חצות מתחיל אך ורק משעת חצות לילה, שהוא עת רצון, ותו לא מיד.**

ואמנם המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל בליל יום הכפורים, לומר סליחות וי"ג מדות בתפלת ערבית, אכן באמת אין להביא ראיה מליל יום הכפורים לשאר לילות השנה, כי **ביום הכפורים לילה כיום יאיר בהתעוררות הרחמים**, (ואף השטן אין לו רשות להשטין ביום הכפורים, כמ"ש ביומא כ' ע"א), משא"כ בשאר לילות. וכבר כתב כן בפירושו רבינו האר"י בשער הכוונות. וכ"כ בשו"ת הרמ"ז, ובמגן אברהם, ושאר אחרונים. **ומבואר עוד בשו"ת הרמ"ז שם, שאף מי שנזדמן במקרה למקום שאומרים שם סליחות וי"ג מדות בתחילת הלילה, אל יצטרף עמהם באמירתם, ואפילו אם הוא מוכרח להשאר עמם במחיצתם, המשכיל בעת ההיא ידום, ולא יאמר עמהם סליחות וי"ג מדות כלל ע"ש.** ומכאן תשובה למה שכתב הגאון ר' משה פיינשטיין שליט"א, בשו"ת אגרות משה מהדורא תנינא (חאו"ח סי' ק"ה), שאם אי אפשר לצבור לומר סליחות אחר חצות, יש להתיר להם דרך הוראת שעה לומר סליחות קודם חצות לילה, כי אין מקור לדברים אלו מהגמ', רק מהאחרונים על פי ספרי הקבלה, ומסתבר שאין בזה

ענין איסור, אלא שאין מועילים בכך י"ג מדות שיש הבטחה שאין שבים ריקם, אלא כסתם תפלה, ולכן כדי שלא יתבטלו מלומר סליחות לגמרי, טוב יותר לומר סליחות בתחילת הלילה ע"כ. אולם לפי המבואר בשו"ת הרמ"ז הנ"ל, שהאומר סליחות בתחילת הלילה הוא קרוב להיות מקצץ בנטיעות, בודאי שיותר נכון להשאיר בשב ואל תעשה, ולהמנע מאמירת סליחות בכלל, מאשר לומר סליחות וי"ג מדות בתחילת הלילה. וכמ"ש כיוצא בזה הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' ב') ע"ש. [אלא שהיה מקום לומר שמאחר שבארצות הברית קודם חצות לילה שלהם, הוא אחר חצות לילה של ארץ ישראל, ומשעת נקודת חצות של ארץ ישראל מתעוררים הרחמים, יכולים לומר שם סליחות וי"ג מדות אף בתחילת הלילה. אולם בספר בכור שור (ריש ברכות) כתב, שאין חילוק בזה בין מדינה למדינה, לעולם נקודת חצות באמצע החשיכה שבמדינתו ע"ש. וכן העלה בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח סי' ח'). ובשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' א') ע"ש. אכן בספר מחשבות בעצה (בקונט' פרפראות לחכמה סי' ח', ע"ד ע"ב) כתב, שנראה שהכל תלוי בנקודת חצות שבירושלים, ושמכאן עצה נכונה לנוהגים לומר סליחות וי"ג מדות באלול ובעשרת ימי תשובה קודם חצות לילה, בערי אירופה, שימתינו עכ"פ עד חצות לילה לפי אופק ירושלים ע"ש. והגאון מהר"י גרינואלד בשו"ת חסד יהושע תליתאה (סי' י"ב) כתב מתחילה ללמד זכות ג"כ על הנוהגים לומר סליחות וי"ג מדות קודם חצות לילה, מפני שתחילת הלילה במדינתם הוא אחר חצות לילה של ארץ ישראל, ואז הוא עת רצון, והסליחות והתחנונים רצויים ומקובלים לכל הדעות. ושוב הדר תבריה לגזיזה, וכתב שהאמת היא שזמן נקודת חצות נחשב בכל מקום לפי מקומו של האדם הנמצא בו וכמ"ש האחרונים עכ"ל].

ומכל מקום נראה שאם אי אפשר להם לומר סליחות באשמורת לפני תפלת שחרית, יכולים לומר סליחות לפני תפלת מנחה, ואע"פ שמבואר בזה (פרשת לך לך דף צ"ה ע"ב, ובפרשת חיי שרה דף קל"ב ע"ב, ובפרשת יתרו דף פ"ח ע"ב) שבשעת מנחה שולטת מדת הדין הקשה, וכל הדינים מתעוררים באותה שעה, מלבד ביום שבת שאדברה בשעת מנחה מתעוררים מדות הרחמים – אע"פ כן נראה שמותר לומר סליחות וי"ג מדות לפני מנחה, שהרי מעשים בכל יום שאנו אומרים וידוי וי"ג מדות ונפילת אפים בתפלת המנחה, ואפילו לאחר שקיעה אנו אומרים י"ג מדות, ורק לאחר כעבור שלש עשרה דקות וחצי לאחר השקיעה, שאז הגיע זמן צאת הכוכבים, לדעת הגאונים, אין אנו אומרים י"ג מדות, וכן פסק הגאון רבי יוסף חיים בבן איש חי (פרשת כי תשא אות ח'). וכ"כ ביתר ביאור הרה"ג ר' יעקב סופר בכף החיים (סי' קלא אות כ"ז). ודבריו נכונים. ובעל כרחנו צריכים לומר, שעיקר שליטת הדינים אינו אלא בלילה ממש. [וע' למרן החיד"א בספר כסא רחמים על אבות דר' נתן (פרק ג'), בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך, אם נתת פרוטה לעני שחרית, ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית, תן לו, כי אינך יודע וכו'. וכתב ע"ז, לפי מ"ש רבינו האר"י שאין לתת צדקה בלילה שהוא דין גמור, י"ל דערבית דקאמר הכא לאו דוקא אלא ר"ל מבעוד יום, וכמו שכתוב ולערב אל תנח ידיך, שמתפרש יפה מבעוד יום ע"ש. ועוד עיין בברכי יוסף (או"ח סי' רל"ה סק"א, ויו"ד סי' רמ"ז סק"ב), שהאר"י ז"ל היה נותן צדקה לגבאי בתפלת שחרית ובתפלת מנחה, ולא בתפלת ערבית. כי בערבית זמן דין גמור, ואינו זמן הראוי לתת צדקה ע"ש. ובשער הכוונות (נ"ב ע"א) מפורש הדבר יותר, שעיקר נתינת הצדקה בשחרית, אבל במנחה שהוא זמן הדינים, אינו כל כך מוכרח ענין נתינת הצדקה עתה כמו בשחרית, ומכל מקום היה נוהג האר"י ז"ל לתת צדקה במנחה, אבל בערבית שהוא זמן דינים קשים לא היה נותן צדקה. ע"ש. (וכתוב שם שהאר"י ז"ל היה מתפלל מנחה סמוך לשקיעת החמה). וע"ע להגאון ממנוקאטש בספר דברי תורה (סי' קי"ז). ובספר תורת חיים סופר (סוף סימן רל"ז) ואכמ"ל. [ולכן נראה שרשאים לומר סליחות לפני תפלת המנחה. וראה בשו"ת שואל ומשיב תניא (ח"ב ס"ס = סוף סימן נ"ח). ובספר בן יהוידע (ברכות ו' ע"ב).

וידדי הרה"ג ר' שלמה מן ההר שליט"א העיר על כך, שאיך יתכן להקדים סליחות לפני תפלת מנחה, והרי קי"ל "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. והשבתי, שלכאורה באנו למה שכתב התוספות והראשונים (בברכות כ"ח ע"א) בענין קדימת מנחה למוסף. אולם בלאו הכי יש לומר שסליחות לגבי תפלת מנחה הוה ליה כרשות לגבי מצוה, כיון שאין אמירתן אלא מנהג בעלמא, וממילא לא שייך בזה הכלל של תדיר קודם, וכמו שכתב בפשיטות השאגת אריה (סי' כ"ב). וכ"כ בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (סימן ל"ב). ואע"פ שעל מ"ש השאגת אריה שם, שאף במצוה דרבנן לגבי מצוה דאורייתא, כרשות לגבי מצוה דמי, ולא אמרינן תדיר קודם בכה"ג, רבים חולקים, וס"ל דבדאורייתא איכא נמי טעמא דמקודש. ע' בפני יהושע ובצל"ח (ברכות נ"א ע"ב), ובמצפה איתן שם. ובדברי הגאון ר' דובעריש מייזליש בחידושי הרד"ם (דף ע"ו ע"ב). ועוד עיין בשו"ת אמרי אש (חאו"ח סי' נ"ג). ובשו"ת לחם שערים (סי' כ"א) ואכמ"ל. מ"מ בענין רשות ומצוה י"ל כדברי השאגת אריה, ומינה לענין סליחות.

וכן ראיתי אנשים מיראי ה' וחושבי שמו שנוהגים לומר באלול סליחות לפני תפלת מנחה. ויש להם על מה שיסמוכו. אלא שהסליחות שנאמרות באשמורת הבוקר אין ערוך אליהם שאז היא עת רצון והתעוררות מדות הרחמים.

Rav Ovadiah Yosef			
Denver, CO – Thursday, August 8-Friday, August 9, 2013			
Tzeit – Start of night	8:48 pm	1st half of night – Selichot very very bad	
End of 1 st half of night	1:04 am		
Chatzot	1:05 am	2 nd half of night – Selichot ideal	Yevamot 72a
Ashmoret	4:05 am		Rambam Teshuva 3:4 Shulchan Aruch OC 581:1
Alot	4:35 am		
Start of day	4:36 am	Entire day – Selichot acceptable	
Tzeit	8:47 pm		